др Оља Д. Мунитлак Ивановић¹, виши научни сарадник
Институт економских наука, Београд

МSc Петар Д. Митић², истраживач сарадник
Институт економских наука, Београд

МSc Неда В. Распоповић, асистент
Универзитет Едуконс, Сремска Каменица - Нови Сад
Факултет пословне економије

ПЕРСПЕКТИВЕ РУРАЛНОГ ЖЕНСКОГ ПРЕДУЗЕТНИШТВА У АП ВОЈВОДИНИ

САЖЕТАК: Циљ рада је да се анализира положај жена у руралном подручју Републике Србије и АП Војводине. Анкетна истраживања и студије различитих аутора и донатора вршена су више пута од 2007. до 2013. године и нажалост су готово исте резултате: положај жена у руралном подручју Србије је у веома лошем стању. Како се сеоска газдинства махом налазе на територији Војводине, и у раду је дат акценат на жене из овог подручја. Положај жена у друштву се пресликава на положај жена на селу. Веома су ретке жене које се баве предузетништвом. То једним делом зависи од степена образовања, а другим делом у зависности од поседовања финансијских средстава за реализацију предузетничке

¹ olja.ivanovic@ien.bg.ac.rs

² petar.mitic@ien.bg.ac.rs

³ neda.raspopovic@educons.edu.rs

* Овај рад је део истраживачких пројеката под шифрама 47009 (Европске интеграције и друштвено-економске промене привреде Србије на путу ка ЕУ) и 179015 (Изазови и перспективе структурних промена у Србији: Стратешки правци економског развоја и усклађивање са захтевима ЕУ), финансираних од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

идеје. Уочен је недостатак свести и воље за покретањем самосталног бизниса код жена које живе у руралном подручју. Иако је Србија потписник различитих међународних конвенција, које је обавезују на равноправност полова, стратегије донешене на нивоу Србије или Војводине нису доживеле своје отелотворење у пракси. То свакако утиче на неспремност жена да се упусте у предузетнички покушај, а број предузетница се смањује. Да би се ситуација побољшала нужно се мора посегнути за различитим облицима едукације жена у зависности од склоности, година, степена образовања и слично. Коришћене методе истраживања су карактеристичне за друштвене науке, а у овом раду подразумевају: деск истраживања, анализа анкета које су раније урађене на репрезентативном узорку предузетница и менаџерки, историјска и компаративна анализа и квалитативно истраживање.

Кључне речи: предузетништво, родна равноправност, рурални развој, друштвени развој, одрживо друштво

УВОД

Предузетништво је карактеристика савременог пословања и директно утиче на економски раст а самим тим је женско предузетништво посебно интересантна област истраживања (*Gill & Ganesh, 2007*). Постоје универзалне детерминанте које делују на предузетничко понашање без обзира на родну припадност, а то су, пре свега, карактеристике привредне структуре, које једнако утичу на почетак предузетничког подухвата или доношења предузетничке одлуке (*Aidis и др., 2007*).

Женско предузетништво је област која је теоретичарима постала интересантна тек крајем XX века (*Weeks & Seiler, 2001*), јер се предузетништво сматра делатношћу којом се претежно баве мушкарци. Таква врста „асиметрије“, која је била дуго времена доминантна у литератури и у животу, сматрана је потпуно природном, због жениних обавеза у домаћинству (Пенезић, 2009, стр. 414–423). Развојем друштва и развојем самосвести код жена, оне постају нешто заступљеније у бизнису а тиме и у предузетништву (Бувац, 1990). Женско предузетништво је и даље уско повезано са породичним обавезама, које се још увек сматрају женским пословима, упркос тренду да се успостави

систем породичних вредности – „одговорно родитељство“, у којем би и жене и мушкарци имали једнаку улогу (Пенезић, 2009, стр. 414–423). Према Бувац (1990) мотиви који покрећу жене у сопствени предузетнички подухват могу се схватити као „потреба за независношћу; жеља за контролом над својим радним временом; идентификована пословна прилика на основу пређашњег пословног искуства; жеља за активном партиципацијом и доказивањем у друштвеном животу; потреба за доказивањем и демонстрацијом сопствених вредности партнеру (посебно у срединама где је предузетништво 'мушка делатност') и честа дискриминација пословних способности жена, које се, пре свега схватају као домаћице“.

Према Бабовић (2014), у студијама спроведеним у Србији 2011. године, а затим 2014, „уочено је смањење броја самосталних предузетница“ (стр. 48–62). Подаци указују да се углавном ради о женама средње доби. У овој студији је уочена разлика између жена менаџерки и жена предузетница, на основу степена образовања односно власништва над предузећем. Жене предузетнице углавном имају средње образовање, а менаџерке имају више и високо образовање. Предузетнице су махом (су)власнице и главни руководиоци предузећа а менаџерке су жене на највишим менаџерским положајима у предузећу, без власништва у њима. Жене менаџери поред своје професије познају и додатне вештине: страни језик, рад на рачунару, возачке вештине, док је код предузетница, посебно оних које су почеле предузетништвом да се баве после 2011. године, присутније познавање конкретних занатских вештина. Предузетнице обично руководе микробизнисом, немају традицију предузетништва у породици, послују на локалним тржиштима у области услуга и најчешће су се у тај подухват упустиле „из нужде“ односно због недостатка посла на тржишту рада (Радовић Марковић, 2015). Према *Future of Jobs Report 2015*, у руководству у индустријском сектору, жене учествују у следећем односу: места млађих руководиоца заузима 35% жена; места средњег руководства 25%; места вишег руководства 15%; док је само 10% жена на позицији извршног директора.

Бабовић (2014) даље наводи да највише предузетница има у београдском региону, а затим у региону Шумадије и западне Србије (стр. 48–62). Иако постоји низ различитих сеоских женских организација и удружења, предузетнички дух у Војводини је далеко мањи него у ужој Србији.

Анкетна и теоријска истраживања су показала да је тежи положај жена које желе да се баве предузетничким послом у руралном подручју (Благојевић, 2010, Бабовић & Луковић, 2008, Благојевић Хјустон, 2013). Међународно право и документа о родној равноправности као што је

нпр. Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена (CEDAW), које је наша земља потписала а које посебно штите жене у руралним подручјима, нису, нажалост, дали резултате у пракси (<http://www.region.vojvodina.gov.rs>). Надаље, Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности у периоду 2009–2015. године, која је служила као основ за деловање у пракси, такође није дала већину очекиваних резултата (<http://www.gendernet.rs/>). Половина жена на селу се бави искључиво пољопривредним пословима и, развојем технологије и свести, стварају се различита сеоска женска удружења и покрећу интернет сајтови (Благојевић, 2008, <http://www.zenenaselu.org/>, <http://www.region.vojvodina.gov.rs>, <http://www.gendernet.rs/>)

ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ КАО ПРЕДУСЛОВ РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ

Макроекономски нумерички показатељ који је и даље, према већини економских теоретичара, најмеродавнији показатељ друштвеног развоја и богатства је бруто домаћи производ – БДП. Креиран је још тридесетих година XX века, и традиционално квантификује богатство друштва, агрегатно или по глави становника. Међутим, отвара се питање везано за методологију мерења економског али и сваког другог облика богатства друштва (Мунитлак Ивановић и др., 2014). У међувремену, пракса је тражила начине за другачије мерење богатства друштва, односно, економског и друштвеног развоја. У суштини БДП не мери оно што не може да се монетизује, а то је квалитет живота.

Такозвани *well-being that goes beyond GDP* се односи и на друге социјалне аспекте економских активности (Мунитлак Ивановић, 2012, стр. 49–62). У УН терминологију се уводи термин „хумани развој“ и он је у вези за квалитетом живота на микро нивоу, на нивоу породица, односно родне равноправности. Из овог разлога недовољно упућени, често концепт „одрживи развој“ поистовећују са екологијом, али не и са осталим подсистемима овог концепта: економским и социјалним, који управо укључују и питање родне равноправности (Мунитлак Ивановић, 2005, стр. 87–116). Из наведеног се види да економски раст, сам по себи није, нити треба да буде циљ, јер ако не показује какав је квалитет живота становништва оба пола на микро нивоу, овај показатељ губи сврху. Као покушај да се прошири БДП по глави становника, организација „*Redefining Progress*“ креирала је индикатор *Genuine Progress Indicator* – *GPI* као алтернативу БДП-у, (Аниелски, 2001). Интересантно је да је *GPI* био у фази стагнације на територији САД од

седамдесетих година XX века до 2004. године, док је БДП у том периоду имао тренд раста.

Почетком XXI века долази до ширења идеје за проналажењем нових индикатора, односно долази до „револуције мерења“ (Благојевић Хјустон, 2013, стр. 29–33). Економисти и социолози заступају становиште да је потребно креирати другачије индикаторе за мерење развоја, који у вредност узимају и стање среће, благостања и целокупан концепт одрживог развоја. Без обзира на који начин се мери богатство, односно, благостање друштва или појединаца и који се савремени показатељ користи (Мунитлак Ивановић, 2005, Мунитлак Ивановић, 2012), просечан становник Србије живи релативно тешко, а положај жена на селу, и то посебно оних које покрећу или се баве предузетничким послом је још тежи, а њихов број се смањује (Бабовић, 2014).

Надаље, развија се читав сет различитих показатеља. *Human Development Index* – *HDI* укључује много више индикатора него БДП, јер у обрачунавању стања људског развоја, поред дохотка, вреднује и здравље становника, степен образовања, слободу активности и изражавања, квалитет животне средине, стопу писмености одраслих, очекивану дужину живота при рођењу и реални бруто национални производ по становнику (Мунитлак Ивановић, 2005, стр. 42–44). Међутим, ни *HDI* није показатељ апсолутног нивоа људског развоја, али омогућава поређење земаља према успешности у достизању одређеног нивоа развијености.

Gender Development Index (GDI) мери родни јаз у развоју друштва посматрајући разлике између жена и мушкараца у три основне димензије људског развоја – здравље, знање и животни стандард користећи исте компоненте као *HDI* (<http://hdr.undp.org/en/content/gender-development-index-gdi>). Разлика између *HDI* и *GDI* је у томе што *GDI* узима у обзир и разлике између мушкараца и жена. *GDI* има опадајућу вредност уколико родне разлике расту и обрнуто.

Gender Inequality Index – GII је индекс неједнакости. Користи се за мерење родне неједнакости у три важна аспекта људског развоја: 1. репродуктивно здравље – мерено стопом смртности породиља и стопе порођаја адолесцената; 2. оснаживање – мерено уделом места у парламенту које заузимају жене и пропорције одраслих жена и мушкараца старости 25 година и старији, са најмање неким обликом средњег образовања; и 3. економски статус – изражен као учешће на тржишту рада и мерено стопом учешћа радне снаге женског и мушког становништва у доби од 15 година и више (<http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>). Више

вредности *GII* указују на веће разлике између жена и мушкараца и веће потешкоће у постизању виших нивоа људског развоја. У табели 1 дат је приказ *GDI* и *GII* за изабране земље региона за 2015. годину. Словенија има најбоље вредности оба индекса, док Албанија бележи најгоре вредности. Србија се, према вредности оба индекса, налази у средини изабраних земаља региона.

Табела 1. – *GDI* и *GII* за земље региона за 2015.

Држава	<i>GDI</i>	<i>GII</i>
Србија	0,966	0,176
Албанија	0,948	0,217
Босна и Херцеговина	-	0,201
Бугарска	0,991	0,212
Хрватска	0,987	0,149
Мађарска	0,976	0,209
Црна Гора	0,954	0,171
Словенија	0,996	0,016
Македонија	0,949	0,164

Извор: <http://hdr.undp.org/en/countries>

Према *Global Gender Gap Report 2015*, учешће жена у глобалној радној снази у 2006. било је 1,5 милијарди наспрам 2,25 милијарди мушкараца. У 2015. години у глобалној радној снази налази се 1,75 милијарди жена и 2,625 милијарди мушкараца. Када се посматрају просечна годишња примања, у 2006. години жене су зарађивале у просеку 6000\$, док су мушкарци зарађивали 11000\$. У 2015. години просечна годишња примања жена достигла су ниво од 11000\$, колико су примали мушкарци пре десет година, док је просечна годишња зарада мушкараца порасла на 21000\$. Јасно се уочава да и даље постоји значајан диспарат између мушкараца и жена, како у погледу бројчаног учешћа у радној снази, тако и у износу просечног годишњег примања (<http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf>). У табели 2 приказане су земље које су најбоље рангиране према *Global Gender Gap Index* за 2015. годину.

Табела 2. – Десет најбоље рангираних држава према *Global Gender Gap Index* у 2015.

Држава	Ранг по <i>Global Gender Gap Index</i>
Исланд	1
Норвешка	2
Финска	3
Шведска	4
Ирска	5
Руанда	6
Филипини	7
Швајцарска	8
Словенија	9
Нови Зеланд	10

Извор: <http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf>

Од десет најбоље рангираних земаља – седам је из Европе. Руанда, као једини представник афричког континента налази се на 6. месту, док су Филипини, који заузимају 7. место – једина азијска држава на листи десет најбољих. На 10. месту налази се Нови Зеланд. Занимљиво је да ни једна америчка држава, посматрајући и Северну и Јужну Америку, није у првих десет.

У табели 3 дат је приказ изабраних земаља региона. Дат је ранг који заузимају државе од 145 држава које су обухваћене истраживањем за 2015. годину, као и вредности *Global Gender Gap Index*-а.

Табела 3. – *Global Gender Gap Index* за земље региона за 2015. годину.

Држава	Ранг	<i>Global Gender Gap Index</i>
Србија	45	0,720
Албанија	70	0,701
Босна и Херцеговина	-	-
Бугарска	43	0,722
Хрватска	59	0,708
Мађарска	99	0,672
Црна Гора	79	0,689
Словенија	9	0,784
Македонија	69	0,701

Извор: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/economies/>

Као што се уочава и погледом на табелу 2, Словенија, која заузима 9. место – најбоље је рангирана држава у региону. Србија заузима треће место, иако је Бугарска боља од ње само за два места (посматрано по вредности индекса у питању су 2 промила). Најлошије рангирана земља региона је Мађарска, која заузима 99 место од укупно 145 земаља које обухвата овај индекс.

НАЦИОНАЛНИ ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР

Влада Републике Србије је 2009. године донела Националну стратегију за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности у периоду 2009–2015. (<http://www.gendernet.rs/>). Циљеви Стратегије су:

- Повећање учешћа жена у процесима одлучивања и остваривање родне равноправности;
- Побољшање економског положаја жена и остваривање родне равноправности;
- Остваривање родне равноправности у образовању;
- Побољшање здравља жена и унапређивање родне равноправности у здравственој политици;
- Превенција и сузбијање насиља над женама и унапређење заштите жртава и уклањање родних стереотипа у средствима јавног информисања и промоција родне равноправности.

Када се сагледа успех Националне стратегије за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности у периоду 2009–2015. године, намеће се закључак да је мало од постављених циљева и реализовано у пракси. Осим хроничног недостатка новца, услед економских проблема, доминантно је присутна суштинска незаинтересованост за решавање питања положаја жена, мада формално посматрано, услед захтева ЕУ она делимично постоји. Родна равноправност је ипак остварена само тамо где је то законом регулисано, као што је нпр. учешће одређеног процента (30%) жена у парламенту. У поређењу са светским просеком, Србија је изнад просека по овом показатељу. Глобално просечно учешће жена у парламенту је 19% у односу на мушкарце, који чине 81% парламентарног тела. Жене заузимају 18% министарских фотеља у просеку, док је у 50% земаља жена била на челу државе (*Global Gender Gap Report 2015*).

Међународно право и документа која се тичу родне равноправности (нпр. *CEDAW* конвенција), посебну пажњу придају женама које живе на селу. Тиме се према члану 14. ове конвенције, државе потписнице обавезују да унапреде положај жена на селу. И други међународни документи попут Миленијумских циљева, које је Влада Републике Србије усвојила 2006. године, такође уважавају чињеницу да не може бити руралног развоја, уколико се жене и њихови потенцијали не укључе у стратегије и политике на свим нивоима. Међутим, овакве политике треба да буду прилагођене економском и социјалном контексту положаја жена од случаја до случаја, при чему је овде акценат на руралним подручјима и развоју предузетништва жена које живе на селу.

ПОЛОЖАЈ ЖЕНА У РУРАЛНОМ ПОДРУЧЈУ АП ВОЈВОДИНЕ

Сеоска популација жена на територији Војводине је по социо-демографским особеностима слична градској популацији жена. Ту се пре свега мисли на степен образовања, старост, структуру домаћинства и породице. Основна разлика ове две групе жена је место живљења а не бављење пољопривредом. Евидентна је тежња да се село примарно претвори у место становања, а не у место предузетничких подухвата. Женско рурално становништво, средње доби или жене које су остале без посла су спремне да прихвате све новине и знања те је нужно понудити програме за усавршавање, али и мере које ће подстицати жене на предузетништво и samozапошљавање у пољопривреди.

Расту видљивости улоге и значаја сеоских жена у руралним срединама у смислу предузетничког развоја, допринос је дала кампања Уједињених нација, која је 2008. године установила 15. октобар као Међународни дан жена на селу. Од 2009. године овај дан се обележава у АП Војводини. Ова кампања Уједињених нација је подстакла различите активности и на покрајинском нивоу. Велику улогу у том покрету и активностима дали су Покрајински секретаријат за привреду, запошљавање и равноправност полова и Завод за равноправност полова. Ове институције су себи за циљ поставиле промоцију потенцијала жена са села, подстицање њиховог активнијег приступа свом положају и развијању предузетништва, умрежавање у различите организације, чиме би се повећале могућности њиховог запошљавања. Пракса је показала да ови напори ни близу нису довољни јер су жене на селу и даље маргинализована група, чији ресурси и потенцијали нису препознати и искоришћени. Уопштено посматрајући, положај жене у друштву у

целини, условљава и положај жена на селу и могућност развоја њиховог предузетништва. Међутим у овом случају се мора узети у обзир да је живот жена у руралном подручју додатно оптерећен карактеристикама у којима живе: обичајима, културом и другим социјалним, демографским и економским питањима.

Свесна ових ограничења и пропуста у сопственим напорима за побољшање положаја жена на селу, Влада АП Војводине је узела у обзир да мора предузети додатне активности како би потребе ове групе биле више укључене у покрајинске политике и програме. Сходно томе, Покрајински завод за равноправност полова је почео да спроводи различита истраживања још 2007, како би стекао реалну слику о животу и положају жена у Војводини. Године 2009. је спроведено обимније истраживање, које је обухватило и друге аспекте свакодневног живота жена на селу и тиме пружио индикаторе тадашњег стања који су дали податке о демографској структури жена на селу и њиховим потребама и могућностима, као и податке о социо-економском положају посматране популације. Сврха истраживања је била да се потенцијали жена са села и њихови ресурси максимално искористе а оне учине видљивом, а не маргинализованом и непрепознатљивом категоријом. Анкетно истраживање је спроведено 2009. године на територији АП Војводине, посматрајући узорак од 794 жене из развијених и неразвијених општина (Благојевић, 2010). Истраживање је показало да ја највећи број испитаница, више од 60% имао завршену средњу школу а мање од 15% жена је имало завршену високу школу или факултет (Благојевић, 2010). Ово указује на то да постоји тенденција да жене које успеју да стекну високо образовање, немају жељу да се врате на село. Незаинтересованост младих жена да живе на селу, најбоље указује на њихов положај. Жене су већинско сеоско становништво које се углавном бави процесом производње хране и здрављем у породици, тако да би биле много више заинтересоване за еколошку и органски произведену храну.

Ако се посматра запосленост жена из руралних подручја, нешто мање од 50% су формално запослене. Од тог процента 8,3% још додатно активно учествује у пољопривреди а 37,6% то не чини, што значи да жене које су формално запослене, нису активне у пољопривреди због обавеза у домаћинству, и у том случају нема места за размишљање о предузетничком ангажовању жена у пољопривреди (<http://www.zenenaselu.org/>). Мада 2/3 сеоских жена са најнижим степеном образовања нема радно место, ипак је само половина активна у пољопривредним активностима. Овај податак указује да чак и када су незапослене, жене се углавном не окрећу пољопривреди као извору прихода. И у овом случају тешко може да се размишља о

предузетничким амбицијама ових жена, што је вероватно последица ниског нивоа образовања, недостатка идеја или финансијских средстава.

Што се даљег школовања тиче, више од $\frac{3}{4}$ сеоских жена није похађало обуку или курсеве после завршеног образовања. Потребу за додатним образовањем имају најобразованије жене и оне су у том процесу учествовале са преко 50%, док у случају најнеобразованијих жена то је учинило само 7,6%. Интересантно је да оне у већини нису заинтересоване за било какав облик додатне обуке. Жене са завршеним средњим образовањем које нису завршиле курсеве, вољне су да то ураде у будућности. На првом месту, оне су заинтересоване за курс употребе компјутера (више од 50%) а затим за курс енглеског језика. Ово указује да је склоност ка самозапошљавању у вези са степеном образовања, али да се то не односи на пољопривредну делатност. На то указују подаци да су жене скоро незаинтересоване за курсеве из области управљања газдинством и задругарством. У оваквим условима тешко се може очекивати да се предузетнички дух жена везан за пољопривредне активности ускоро и развије (<http://www.zenenaselu.org/>).

Најмеродавнији и најлошији показатељ положаја жена на селу је њихова имовинска карта. У већини случајева (61%), оне не поседују власништво нити сувласништво над кућом где станују. Алармантна је чињеница да пољопривредна газдинства најчешће нису регистрована на жене а 4/5 анкетираних не поседује власништво над имањем. Подаци Управе за трезор Министарства РС, бележе да је од укупног броја регистрованих пољопривредних газдинстава у Војводини, само 26% званично у поседу жена (<http://www.zenenaselu.org/>).

У суштини би се могло рећи да живот жена у руралној области Војводине карактерише:

- Родне имовинске неједнакости у руралном подручју Војводине су веома изражене, при чему се пољопривредна газдинства у највећем броју случајева не региструју на жене.
- Жене најчешће не доносе одлуке о пољопривредној производњи иако су укључене у производњу.
- Иако су заинтересоване за постојање задруга, код жена у руралној области Војводине не постоји изражена намера ни потреба да се упусте у предузетничке активности.
- Значајан број жена нема здравствено осигурање нити самостално уплаћује пензијско-инвалидско осигурање.
- Жене углавном не доносе одлуке о финансијама на газдинству и имају ограничен приступ финансијским средствима. Често је једини облик социјалне заштите – дечији додатак.

- Брига о деци, старима и домаћинству – у потпуности су препуштени женама.
- И даље је изражен традиционалистички начин и стил живота, који подразумева снажне патријархалне односе.

Влада АП Војводине је 2013. године усвојила Стратегију и акциони план за унапређење економског положаја жена са села у АП Војводини, чиме је омогућена финансијска помоћ и покретање активности у циљу помоћи сеоским женама у даљој еманципацији, предузетништву и учешћу у стварању политике руралног развоја од локалног до покрајинског нивоа. Међутим у документу Програм развоја АП Војводине 2014–2020 (<http://www.region.vojvodina.gov.rs>), дефинисано је 11 основних праваца развоја. У оквиру овог Програма није посебно разматран положај жена нити у аграрним нити у другим подручјима, односно њихове могућности нису уграђене у Програм развоја, као ни механизми за реализацију родне равноправности. У областима које се тичу екологије, агрокомплекса, предузетништва, демографије и социјалног развоја, није посебно разматран положај жена.

Уколико жене своје слободно време проводе на пасиван начин, обнављајући енергију за обављање пољопривредних и кућних активности за наредни дан, уз патријархалан систем вредности, тешко се могу очекивати било какве промене, а посебно промене које се односе на предузетништво. Прве и најзначајније промене морају да се десе у свести ових жена о могућности њиховог самосталнијег и активнијег приступа раду и животу. За то је поред писаних стратегија потребна и конкретна помоћ, како друштва, тако и породичног окружења.

Улога жена у руралном подручју је пре свега резултат улоге и положаја жена у друштву као целини. Фактори који су од изузетног значаја за улогу жене су: стање у пољопривреди као привредној грани, демографска ситуација које карактерише рурално становништво, еколошка ситуација руралног подручја, економски процеси који негативно утичу на пољопривредну производњу, положај руралног подручја у односу на урбана подручја, степен развијености и усвајање технолошких промена.

ЗАКЉУЧАК

Предузетништво као једна од основних карактеристика савременог пословања директно утиче на економски раст. Женско

предузетништво је посебно интересантан феномен, коме се тек пред крај XX века придала адекватна пажња. Женско предузетништво је интеркултурална појава. Иако постоје универзалне детерминанте које делују на предузетничко понашање без обзира на родну припадност, чињеница је да је мушко предузетништво знатно заступљеније у привредним структурама. Женско предузетништво је и даље у директној вези са породичним обавезама. Постоје специфични мотиви који дају подстицај женама да покрену сопствени посао. То је на првом месту потреба са финансијском и другим облицима независности, жеља за контролом над својим слободним и радним временом, пословна прилика на основу пређашњег пословног искуства, жеља за доказивањем својих вредности у друштву, итд.

Када је реч о мерењу друштвеног богатства, а тиме и богатства свих чланова друштва, без обзира на пол, БДП је најзаступљенији иако можда не и најбољи избор као показатељ благостања у једном друштву. Иако је развијен релативно давно, традиционално квантификује богатство друштва, а након њега су креирани много обухватнији индикатори свих облика (не)материјалних богатстава друштва. Развој концепта одрживог развоја утицао је на стварање идеје о *Beyond GDP*, а затим се креира читав низ нових индикатора: *Genuine Progress Indicator* – *GPI*, *Human Development Index* – *HDI* и други индикатора, јер се од XXI века интензивније размишља на ову тему.

Више пута спроведена истраживања су указала на неповољан положај жена у руралном подручју, без обзира да ли је реч о Републици Србији као целини или о АП Војводини. Резултати различитих истраживања указују да се у скорије време не може очекивати ништа ново у пољопривредној производњи са становишта настанка нових предузетница. Традиционални и патријархални начин живота, већински недовољно образовање, непохађање додатних курсева, непоседовање сопствених финансијских прихода, примарна брига о домаћинству, неучествовање у одлукама које се тичу газдинства, непостојање власништва над поседом и слично, само појачавају интензитет потреба да се у овој области нешто промени. Јасно је да у овом тренутку не можемо говорити о родној једнакости у руралном подручју у Србији, нити у Војводини. Да би се ситуација побољшала потребно је подузети читав низ мера. Постојећи институционални оквир или није спровођен или није адекватан, тако да за сада није дао задовољавајуће резултате. У том смислу би требало размислити о интерресорном телу или делу неког министарства (нпр. Министарства пољопривреде или Министарства рада и социјалне политике), које би се бавило овим питањима и подстицало регистровање газдинстава и поседа на жене, посебно ако мушкарци имају стални радни однос. Потребно је донети

Закон о родној равноправности и механизме који би подржали развој женског задругарства.

Како све креће из сопствене свести о могућности напредовања, постоји потреба за покретањем различитих облика едукације жена у зависности од склоности, година, степена образовања и слично, те утицати на подизање знања о значају власништва над непокретностима. Иако је мали број жена спреман да се у руралном подручју упусти у предузетништво, ове потенцијалне предузетнице не треба препустити саме себи, него их анимирати формирањем бизнис инкубатора за жене, односно, обезбедити им и укључити их у разне гаранцијске фондове.

SUMMARY

GENDER EQUALITY - PERSPECTIVES OF RURAL WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN VOJVODINA

The aim of this paper is to analyze the situation of women in rural areas of the Republic of Serbia and Autonomous Province of Vojvodina. Surveys and studies by various authors and donors were carried out on several occasions from 2007 to 2013 and, unfortunately, gave basically the same results: the status of women in rural areas of Serbia is in very poor condition. Farms are mostly located on the territory of Vojvodina, so the emphasis is placed on women in these areas. The position of women in society is the same as the position of women in the countryside. Women who become entrepreneurs are rare. This partly depends on the level of education and on the possession of funds for the realization of entrepreneurial ideas. Women living in rural areas lack awareness and the will to start an independent business. Although Serbia has signed various international conventions that commit to gender equality strategies adopted on the level of Serbia and Vojvodina, there has been insufficient implementation of these strategies in practice. This certainly affects the reluctance of women to engage in entrepreneurial attempt, and the number of women entrepreneurs is decreasing. To improve this situation it is necessary to resort to various forms of education for women, depending on preferences, age, level of education etc. Methods used in this research are characteristic of social science: desk research, analysis of the surveys that were previously done on a representative sample of entrepreneurs and managers, historical and comparative analysis and qualitative research.

Key words: entrepreneurship, gender equality, rural development, social development, sustainable society

ЛИТЕРАТУРА

1. Aidis, R., Welter, F., Smallbone, D., Isakova, N., Female entrepreneurship in transition economies: the case of Lithuania and Ukraine. *Feminist Economics*, 13(2), 2007, стр. 157–183.
2. Anielski, M., Measuring the Sustainability of Nations: The Genuine Progress indicator System of Sustainable Wellbeing Accounts. *The Fourth Biennial Conference of the Canadian Society for Ecological Economics: Ecological Sustainability of the Global Market Place*, Montreal, Quebec, 2001.
3. Future of Jobs Report 2015, World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/Media/WEF_Future_of_Jobs_embargoed.pdf.
4. Gill, R., Ganesh, S., Empowerment, Constraint, and The Entrepreneurial Self: A Study of White Women Entrepreneurs. *Journal of Applied Communication Research*, 35(3), 2007, стр. 268–293.
5. Global Gender Gap Report 2015, World Economic Forum, <http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf>; <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/economies/>.
6. Human Development Reports, United Nations Development Programme, <http://hdr.undp.org/en/content/gender-development-index-gdi>
7. Human Development Reports, United Nations Development Programme, <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>.
8. Human Development Reports, United Nations Development Programme, <http://hdr.undp.org/en/countries>.
9. Sustainable Society Foundation, <http://www.ssindex.com/>.
10. Weeks, J., Seiler, D., Women's entrepreneurship in Latin America: An exploration of current knowledge. Inter-American Development Bank, 2001, <http://www.iadb.org/publications/>.
11. Žene na selu: istraživanja, www.zenenaselu.org.
12. Бабовић, М., Луковић, О., Жене на селу као помажући чланови пољопривредног домаћинства: положај, улоге и социјална права. Београд, Дедрапласт, 2008.
13. Бабовић, М., Положај жена у бизнис сектору у Србији, Београд: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, 2014.
14. Бабовић, М., Родни аспекти приступа економским ресурсима у процесима територизације: истраживање у Златиборском региону. *Социолошки преглед*, XLVIII(3), 2014, стр. 353–381.
15. Благојевић Хјустон, М., *Родни барометар у Србији: развој и свакодневни живот*. Београд: Програм Уједињених нација за развој, 2013.

16. Благојевић, М., Жене на селу у Војводини: свакодневни живот и рурални развој, резултати анкетног истраживања. Нови Сад: *Покрајински завод за равноправност полова*, 2010.
17. Благојевић, М., Сеоске женске организације у Војводини: „Међутим, мени се највише свиђа оно што покушавамо да урадимо нешто добро“. *Студија*, Нови Сад: Покрајински завод за равноправност полова, 2008.
18. Бувач, Д., Економика са срцем, Загреб: August Cesarec, Библиотека Сувремене теме, 1990.
19. Мунитлак Ивановић, О., Beyond GDP vs. GDP – савремене тенденције у мерењу нивоа економског развоја земље. *Пословна економија*, 6(2), 2012, стр. 49–62.
20. Мунитлак Ивановић, О., Еколошки аспекти одрживог развоја – међународна и регионална компарација, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, 2005.
21. Мунитлак Ивановић, О., Распоповић, Н., Митић, П., Јовановић, Л., Квантификација богатства друштва у смислу одрживе привреде. *Ecologica*, 71(1), 2014, стр. 165–168.
22. Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности у периоду 2009–2015. године, http://www.gendernet.rs/files/dokumenta/Domaci/Nacionalna_strategija_cir.pdf
23. Пенезић, Н. Д., Предузетништво – савремени приступ, Сремска Каменица: Универзитет Едуконс, 2009, стр. 414–423.
24. Програм развоја АП Војводине 2014–2020. http://www.region.vojvodina.gov.rs/upload/Program_razvoja_AP_Vojvodine_2014_2020_3891.pdf
25. Радовић Марковић, М., Female Entrepreneurship in Transition Economies – Trends and Challanges, Palgrave Macmillan, UK, 2015, стр. 9–30.

Овај рад је примљен **12.04.2016.**, а на састанку редакције часописа
прихваћен за штампу **08.06.2016.** године.